

Sankt Pers nycklar - *Orchis mascula* - första fyndet på Lidingön

TORBJÖRN PETERSON

När min blick föll på en rubrik i Lidingö Tidning, som berättade att Sankt Pers nycklar för första gången påträffats på Lidingön, kände jag både upphetsning och tvivel. Den lite vitsiga rubriken i tidningen anspelade på att nycklar upphittats på Elfviklandet medan bildtexten preciserade vem som "tappat" nycklarna - det var Sankte Per själv. Tanken på att Sankt Pers nycklar skulle finnas på Lidingön var verkligen upphetsande. Det faktum att jag själv under drygt 15 års inventeringar inte funnit denna art på ön förklarar både min förvåning och mina tvivel.

Efter en närmare genomläsning av tidsningsartikeln började dock mina tvivel att minska. Det var nämligen inte vilka som helst, utan Birgitta och Lars Irestedt som rapporterade fyndet. De är både ornitologer och allmänt naturkunniga samt intresserade av flora och fauna. Dessutom har de erfarenhet av arten från många vistelser på Öland.

Thomas Carlberg, som skrivit artikeln i Lidingö tidning (Carlberg 2001), är inte heller någon duvunge - utbildad biolog och inledningsvis deltagare i inventeringen av Lidingös flora. Numera är han känd som redaktör för tidskriften Fauna och Flora. Thomas utförde själv en artkontroll på plats.

Ytterligare en mycket naturkunnig person - Carl Fredrik Lundevall - har dessutom gått i god för fyndet - dock utan att ha sett det! Väl på plats kunde jag bara bekräfta den

korrekta artbestämningen, beskåda växtplatsen samt ta några bilder. Lokalen ligger på tomtmark och är därför inte allemansrättsligt tillgänglig

Sällsynt art

Det nu uppgivna fyndet är säkerligen det första på ön. Inte ens Joseph Wilhelm Håkanson, som dokumenterat Lidingös flora mer utförligt än någon annan och noterat det mesta man kan tänka sig härifrån, har rapporterat något fynd av arten. Den är över huvud taget sällsynt i hela Stockholmstrakten.

I den nyligen utkomna Sörmlands Flora (Rydberg & Wanntorp 2001) slås fast att arten är mycket sällsynt i Sörmland. Den är endast rapporterad från 21 lokaler, varav de flesta på kalköarna Nämndö och Ornö.

I Uppland finns den på motsvarande sätt på kalkrika lokaler som Runmarö, Munkö och i flera utskärgårdar med kalkrik morän - enligt Upplandsfloras halvtidsrapport (Jonsell 1997) rapporterad från endast 18 lokaler.

Lidingön är inte känd för att vara någon kalkrik växtlokal, även om här finns lite grönsten. Någon grönsten finns dock inte på fyndplatsen för orkidén. Vissa iakttagelser tyder på att moränen på Lidingön lokalt kan vara tillräckligt kalkrik för att leva upp till kravet från en del kalkgynnade växter.

Växtlokalen

Sättet på vilket Sankt Pers nycklar dök upp på Lidingö är också av intresse. Året innan upptäckten (2000) dominerades växtplatsen av ett stort syrenbuskage. Hösten samma år beskars snåret kraftigt, varvid marken öppnades upp och fick luft och ljus. Kommande vår 2001 upptäckte Birgitta Irestedt nära buskaget några blommor hon inte sett tidigare. Lars Irestedt kände igen dem från Öland som just Sankt Pers nycklar. På Öland är arten allmän och förekommer i flera olika öppna - halvöppna miljöer, oftast i former med ofläckade blad och inte sällan med vita blommor. Det första kända fyndet någonsin på Lidingön av denna art var ett faktum!

Markarbeten av liknande slag har gett samma resultat i Storbritannien. Det är känt att massblomning hos arten kan ske efter röjning i trädskiktet i en tidigare skuggig skogsmark. Orkidén kan leva vegetativt många år utan att blomma. Blomningen är dock nödvändig för den långsiktiga överlevnaden. Sankt Pers nycklar är beroende av bin som pollinatörer. Frösättningen är god, men plantans utveckling är långsam. Normalt bildas första rotknölen först andra året och inte förrän fjärde levnadsåret visar sig det första bladet ovan jord. Slutligen bildas en liten bladrosett och året efter skjuter en blomstängel upp, varefter hela plantan dör.

År 2001 hittades allt som allt 12 exemplar i Iresteds trädgård - varav 6 blommande. Av de blommande exemplaren hade 4 fläckiga blad medan 2 saknade fläckar på bladen, vilka var glänsande gröna. De hade setts blommande sedan 22:a maj. Nästa år, i månadskiftet maj-juni, dök arten upp igen då 6-7 exemplar visade sig. Några exemplar växte vid samma syrenhäck, men några växte även närmare huset och även detta år fanns flera bladrosetter. Även år 2003 blommade Sankt Pers nycklar på Elfvikslandet på Lidingön - och nu rikligare än någonsin tidigare! Åtta blomstänglar smyckade trädgården hos Irestedt, fortfarande uppenbarligen gynnade av syrenhäckens frånvaro, även nu närmare huset än första året.

Ska de dyka upp även år 2004? Den som lever får se!

Citerad litteratur:

- Carlberg, T. 2001: Upphittade: sällsynta nycklar på Elfvikslandet. Lidingö Tidning 13 juni 2001.
- Jonsell, L. m. fl. 1997. Projekt Upplands flora, halvtidsrapport. Daphne 8, supplement 1.
- Rydberg, H. & Wanntorp, H.-E. 2001. Sörmlands Flora. Botaniska Sällskapet i Stockholm. Västervik.

Bladen är ofta rödfleckiga men kan även vara enfärgat gröna.

Foto: Torbjörn Peterson

